

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 22.03.2019).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий і проголош. резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 22.03.2019).
6. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті та проголош. резолюцією 663 СІ (XXIV) Економічної та Соціальної Ради ООН від 30 серпня 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 22.03.2019).
7. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила, затверджені Комітетом міністрів Ради Європи 12 листопада 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 22.03.2019).
8. Кирилюк В.А. Деякі питання залучення засуджених до позбавлення волі до праці та пропозиції щодо її оптимізації. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 156–164.
9. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 22.03.2019).
10. Дані Генеральної прокуратури України щодо перевірки ДУ. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=217666&fp=600&s=print.

УДК 340.114

ПРАВО НА ВИЩУ ОСВІТУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ОСІБ

THE RIGHT OF PRISONERS TO HIGHER EDUCATION

Мойсієнко В.А., студент

*Слідчо-криміналістичний інститут**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті проаналізовано інститут отримання освіти у місцях позбавлення волі, приділено увагу проблемі отримання вищої освіти у місцях позбавлення волі. Розглянуто правове регулювання отримання освіти в місцях позбавлення волі та міжнародні стандарти у сфері прав засуджених щодо отримання освіти. Проаналізовано зарубіжний досвід отримання вищої освіти засудженими в різних країнах.

Ключові слова: вища освіта, позбавлення волі, засуджені, правове регулювання, кримінально-виконавче законодавство, освіта, навчання, ресоціалізація.

В статье рассмотрен институт получения образования в местах лишения свободы, уделено внимание проблеме получения высшего образования в местах лишения свободы. Рассмотрены правовое регулирование получения образования в местах лишения свободы и международные стандарты в области прав осужденных на получение образования. Проанализирован зарубежный опыт получения высшего образования осужденными в разных странах.

Ключевые слова: высшее образование, лишение свободы, осужденные, правовое регулирование, уголовно-исполнительное законодательство, образование, обучение, ресоциализация.

The article analyzes the institution of education in places of deprivation of liberty, attention is paid to the problem of obtaining higher education in places of deprivation of liberty. The Ukrainian legislation does not properly regulate the right and procedure for obtaining higher education in prison places of imprisonment. Legislation regulates only the receipt of secondary and vocational education by convicts. The legal regulation of education in places of deprivation of liberty and international standards in the sphere of the rights of convicts in obtaining education are considered. International law only generally regulates the procedure for obtaining education, but it does not adequately classify and only indicates that secondary education is compulsory for every convicted person. International legal regulation is conditioned not only by the regulation of the right to education, including higher education, but also the rights of convicts. When a person is serving a sentence in Ukraine, a person may actually receive higher education in a distance, but the procedure for obtaining is rather complex and regulated only by subordinate legal acts. Of great importance is the activity of the administration of the institution of execution of punishment, as only the administration of the institution can organize training in such institutions. The foreign experience of obtaining higher education by convicts in different countries is analyzed. Abroad, there is an experience of receiving convicts of higher education. In such countries, there is a clearly defined legal procedure for obtaining higher education in places of deprivation of liberty. In addition to studying, receiving higher education is a means of correction and re-socialization of the convicted person. It is necessary to draw attention to the international experience of obtaining higher education by convicts and, at the same time, resolve this issue at the legislative level. In the study of this issue, scientific articles of the most famous and authoritative scientists were used.

Key words: higher education, deprivation of liberty, convicts, legal regulation, criminal-executive legislation, education, training, resocialization.

Відповідно до ст. 6 Кримінально-виконавчого Кодексу України (далі – КВК) одними із засобів виправлення і ресоціалізації засудженої особи є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання. Чинний КВК у своїх нормах детально визначає отримання повної загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти та освітніх послуг і програм засудженими особами. Натомість КВК та національне законодавство не містять норм щодо отримання вищої освіти засудженими до позбавлення волі.

Аспект дослідження правового регулювання отримання освіти в місцях позбавлення волі, зокрема отримання вищої освіти, є доволі актуальним питанням, оскільки цей процес не врегульовано законодавством, хоча цьому неодноразово присвячували дослідження вчені галузі кримінально-виконавчого права. Наприклад,

дослідженням права на освіту в місцях позбавлення волі займалися такі вчені, як О.В. Вакулєнко, О.В. Гальцова, А.В. Градецький, О.Г. Гончаренко, Д.В. Загула, Ю.О. Матвєєва, С.В. Сюр, А.Х. Степанюк та інші.

Метою дослідження є з'ясування особливостей отримання вищої освіти засудженими до позбавлення волі в Україні, аналіз вітчизняного законодавства і міжнародних нормативно-правових актів щодо отримання освіти в місцях позбавлення волі і вивчення позитивного зарубіжного досвіду отримання вищої освіти засудженими.

Основа правового регулювання отримання освіти в місцях позбавлення визначено у ст. 125 КВК. В установах виконання покарань відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» засудженим забезпечуються доступність і безоплатність здобуття

повної загальної середньої освіти. Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається змога навчатись у загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У виховних колоніях утворюються середні загальноосвітні школи трьох ступенів. Засуджені, які навчаються в таких закладах освіти, підручниками, зошитами та письмовим приладдям забезпечуються безоплатно. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в цій колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві [1].

Організація навчального процесу закріплено у ст. 126 КВК: організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» і «Про професійно-технічну освіту» в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. На період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільнюються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно.

Відповідно до ст. 126 КВК засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується під час визначення ступеня їхнього виправлення. Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів надають допомогу адміністрації колонії в соціально-виховній роботі із засудженими [1].

З огляду на зміст розглянутих статей можемо дійти висновку, що у вказаних нормах КВК не врегульовують питання отримання вищої освіти засудженими. У виправних установах впроваджено лише обов'язкову початкову професійну освіту або професійну підготовку засуджених. Вони отримують змогу працювати у виправній установі під час відбування покарання, а також після звільнення з неї. Такий підхід є прийнятним у сучасних умовах, оскільки 80% засуджених або втрадили професійні навички через відсутність практики під час відбування покарання, або зовсім не мали професії [2, с. 182].

Як зазначає О.В. Гальцова, стосовно отримання вищої освіти у процесі виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі є певні складнощі. Зокрема, більшість засуджених осіб не можуть її здобути через те, що перебувають в умовах ізоляції від суспільства, а тому відвідування ними навчального закладу фактично унеможливується, оскільки, насамперед, засуджені зобов'язані дотримуватися режиму установи виконання покарань. На це порушення прав засуджених неодноразово звертали увагу правозахисники [3, с. 250], хоча учені вважають, що здобуття вищої освіти засудженими є одним із важливих чинників зниження криміногенності в суспільстві, запобігання рецидиву злочинів та сприяє ресоціалізації і адаптації засуджених у суспільстві після їх звільнення. Тому у разі виникнення труднощів із забезпеченням засуджених роботою у виправних установах здобуття вищої освіти є альтернативою праці і має позитивний виправний вплив, а здобута під час позбавлення волі вища освіта може значно полегшити засудженому працевлаштування після звільнення [4, с. 52].

Розглянемо законодавство, що надає змогу отримати вищу освіту засудженими. В законах України «Про

освіту» та «Про вищу освіту» питання отримання вищої освіти засудженими до позбавлення волі є достатньо не врегульовано. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [5]. Із цього можемо стверджувати, що право на отримання вищої освіти нічим не обмежується, але і поняття «освіта» тут взяте в широкому значенні без конкретизації при цьому на вищу чи професійно-технічну освіту. Отже, особа має право отримати освіту, незалежно від наявності судимості.

Незважаючи на те, що отримання вищої освіти у місцях позбавлення волі у чинному законодавстві не врегульовано, у засуджених осіб все ж є змога пройти навчальний курс і отримати вищу освіту. Зокрема, здобути вищу освіту засуджені можуть за допомогою дистанційної форми навчання, положення про яку затверджене Наказом Міністерством освіти і науки України від 25.04.2013 р. Так, згідно з п. 2.4 Положення про дистанційне навчання, дистанційне навчання організовується для учнів (вихованців), які з будь-яких причин (стан здоров'я, проживання за межею пішохідної доступності до ЗНЗ, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, воєнний конфлікт, проживання (перебування) за кордоном (для громадян України), на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо) не можуть відвідувати навчальні заняття в ЗНЗ [3, с. 251]. Варто врахувати і те, що в організації дистанційного навчання в місцях позбавлення для засуджених значну роль відіграє воля адміністрації установи виконання покарань і матеріально-технічне забезпечення навчального процесу. З огляду на умови матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в місцях позбавлення волі, це може бути серйозною перешкодою у реалізації цього права, бо нині фінансування установ виконання покарань бажає бути кращим.

До основних міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав ув'язнених належать Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими ООН 1955 р. Так, у п. 77 і в коментарі до процедур 5 зазначається, що в ув'язненні, що здатні мати з цього користь, варто забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неграмотних і молоді слід вважати обов'язковим, і органи тюремного управління мають звертати на це особливу увагу. Високі Договірні Сторони зобов'язуються як у мирний, так і в воєнний час якомога більше поширювати текст цих Конвенцій в країнах і, зокрема, включити вивчення їх до навчальних програм військової і, якщо можливо, цивільної освіти, щоб з її засадами було ознайомлено все населення загалом і збройні сили зокрема, що воюють, санітарний персонал та священнослужителі [6].

За п. 28 Європейських пенітенціарних правил, кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які мають бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням. Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчувають брак базової освіти або професійної підготовки. Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами. За внутрішнім режимом статус освіти мусить бути не нижчим за статус праці, і ув'язнені не мають піддаватися утискам за фінансовому

плані або, інакше, через участь в освітніх програмах. Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування усіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами. За можливості, роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організувати у координації з місцевими бібліотечними службами. Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених має бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку, та має відбуватися під егідою зовнішніх навчальних закладів [7].

Розглянемо особливості отримання вищої освіти в інших зарубіжних країнах. Одним з яскравих прикладів є Німеччина. У кримінально-виконавчих установах ФРН основні засоби, які сприяють ресоціалізації злочинців, визнають загальноосвітнє та професійне навчання і продуктивна праця. Кримінально-виконавчий кодекс ФРН зобов'язує засуджених, котрі не закінчили основну школу, відвідувати відповідні заняття у спеціальній школі. Передбачається також, що засуджений має право відвідувати в робочий час заняття, курси підвищення кваліфікації, навчатися заочно і брати участь в інших освітніх заходах. Засуджені можуть отримати і вищу освіту. Для цього всі охочі, хто має право на вступ до ВНЗ, відбувають покарання в тюрмі закритого типу «Гельдерн» і навчаються заочно в університеті м. Хагена. У 1996 р. на базі цієї установи виконання покарань створено експериментальний телеколедж, який у повному обсязі готує засуджених до отримання атестата професійної вищої школи. Професійна освіта засуджених організовується спільними зусиллями адміністрації тюрем, федеральних комітетів із праці і вільними німецькими профспілками та орієнтується на потреби вільного ринку робочої сили. При цьому адміністрація тюрем, насамперед відкритого типу, планує закінчення професійного навчання таким чином, щоб воно збіглося із закінченням строку покарання, надаючи засудженому можливості відразу після звільнення нормально включитися в життя суспільства. Тобто німецьке кримінально-виконавче законодавство передбачає право вступу до вищого навчального закладу і проходження навчання як в заочній формі, так і в денній формі в спеціальному університеті [8].

Установи виконання покарань Фінляндії також мають змогу давати будь-яку різнобічну професійно-технічну і загальну освіту. У місця позбавлення волі можна підготуватися до складання іспитів для вступу до університету і продовжити в ньому освіту. Ув'язнені жінки цієї країни можуть також отримувати вищу професійну або заочну освіту. Іспити для вступу до університету і сесії можна складати в установі виконання покарань. За відсутності необхідної літератури в тюрменній бібліотеці в ув'язнених

є змога придбавати книги в освітніх установах або громадських бібліотеках. Можна сказати, що законодавство цієї країни орієнтоване на сприяння у підготовці до вступу у вищий навчальний заклад і реалізації такого права на вступ до вищого навчального закладу [8].

У Російській Федерації установи виконання покарань взаємодіють із багатьма вищими навчальними закладами, що забезпечують отримання освіти засудженими. Найбільш тісні контакти встановлено із Сучасною гуманітарною академією (СГА), яка має широку мережу філій, розташованих на всій території Росії. Оскільки виправні колонії існують в усіх суб'єктах Російської Федерації, наявність поблизу філії академії дає змогу студентам незалежно від місця їхнього перебування (проживання) отримувати в ній освіту. Позитивне використання СГА можливостей супутникового зв'язку: академія експлуатує два супутники, один працює на східну частину країни, інший – на західну, що дає змогу охопити всю територію Росії, а також низку зарубіжних країн. За допомогою супутникового зв'язку, інтернету і телебачення впроваджено дистанційне навчання [9]. При цьому студент може прослуховувати лекції, отримувати завдання, брати участь у семінарі чи тестуванні, складати заліки або іспити за допомогою комп'ютерних технологій. Дистанційне навчання в установах відбування покарання з використанням телекомунікаційних технологій дає засудженим змогу здобути вищу освіту практично в будь-якій географічній точці без відвідування вишу і безпосереднього контакту з викладачами. Такий спосіб реалізації засуджених до позбавлення волі отримання освіти найбільш прийнятний і не суперечить режимним вимогам виправних установ. Причому для деяких видів установ, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі, він єдиний можливий. Серед засуджених нині найбільш поширена форма отримання освіти – заочна з використанням телекомунікаційних технологій. Таким чином, право на отримання вищої освіти в місцях позбавлення волі в РФ досить детально врегульовано і дає змогу засудженій особі отримати вищу освіту [8].

Отже, підсумовуючи викладене, можемо сказати, що чинне кримінально-виконавче законодавство України належним чином не регулює правовідносин, пов'язаних з отриманням вищої освіти засудженими до позбавлення волі, хоч у засуджених фактично є змога отримувати вищу освіту дистанційно. Міжнародні нормативно-правові акти загального і регіонального характеру більш змістовно регулюють право на освіту в місцях позбавлення волі. Тому, на нашу думку, вирішити це питання можна лише шляхом внесення відповідних змін до КВК та законів щодо права отримання освіти особами, засудженими до позбавлення волі, і детально визначити процедуру отримання вищої освіти в підзаконних нормативно-правових актах кримінально-виконавчого законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-виконавчий Кодекс : Верховна Рада України, Кодекс, Закон від 11.07.2003 р. № 1129-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
2. Матвеева Ю.О. Роль освіти дорослих у процесі ресоціалізації засуджених / Ю.О. Матвеева, О.М. Конопацька. *ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ*. 2016. № 1 (18). С. 180–187.
3. Гальцова О.В. Щодо питання права на освіту засуджених до позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. С. 249–251. URL: http://www.pap.in.ua/1_2018/74.pdf.
4. Градецький А.В. Освіта як засіб виправлення засудженого. *Держава та регіони*. 2015. С. 51–55.
5. Про освіту : Верховна Рада України, Закон від 05.09.2017 р., № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими : Правила, Міжнародний документ, ООН, 30.08.1955 р., 995-212 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
7. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць) : Рекомендації, Правила, Доповідь, Рада Європи, 12.02.1987 р., 994_032. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
8. Сюр С.В. Зарубіжний досвід отримання освіти засудженими: порівняльний аналіз // УДК 37.014.12-058.56. 2010.
9. Васютович Т.В. Использование дистанционных технологий при работе с осужденными. *Профессиональное образование в условиях дистанционного обучения. Достижения, проблемы, перспективы* : межрегион. научно-практ. конф. URL: <http://www.muh.ru/arch.56>.